

МУЗИЧЕНКО Н. І., аспірантка кафедри української мови Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя

БРОВАРЩИНА В ЖИТТІ ТА ТВОРЧОСТІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Аналізуючи життєвий і творчий феномен Т. Шевченка в контексті його мандрівок містами і селами України, засвідчуємо немало цікавих і нових сторінок у творчій біографії генія. Одним із важливих, але, на жаль, малодосліджених, топонімічних об'єктів Шевченкового життя є місто Бровари на Київщині. Відомо, що київські дороги поета займають у його біографії чільне місце. Дослідник життєвої і художньої спадщини Тараса Шевченка П. Білецький стверджує, що за все життя Шевченко в Києві прожив зовсім небагато: *«Якщо скласти усі дні, тижні і місяці, не стане і двох років. Але Київ на поета справив особливе враження, він став його духовною основою, новим імпульсом у творчості митця»* [4, с. 70].

Околиці Києва вперше Т. Шевченко відвідав у 20-х рр. ХІХ століття, мандруючи у почті свого поміщика. Київські враження згодом були відтворені у його ранніх романтичних творах «Катерина» та «Гайдамаки». Важливим етапом Шевченкового життя стала його діяльність у Київській археографічній комісії (1845–1847 рр.). Митець активно долучився до наукових пошуків на ниві археології, фольклористики, етнографії, археографії, зробив певний вклад у їх розвиток, заклав міцні підвалини українського народознавства. Археографічні подорожі Т. Шевченка по Правобережній і Лівобережній Україні збагатили його світогляд, демократичні погляди, чому сприяло спілкування з простим народом.

Київські сторінки життєвого і творчого шляху поета неможливо до кінця осягнути, зрозуміти, прочитати без дослідження значення тих незначних географічних місцинок, які по-своєму відіграли ключову роль у долі митця, формуванні його світоглядних, передовсім художніх орієнтирів, що закарбувалися у творчій пам'яті поета

назавжди через його мистецькі праці. Таким досить вагомим місцем у творчій біографії поета виступає Броварщина.

Уперше п'ятнадцятирічний Тарас проїжджав через містечко Бровари навесні 1829 року у валці дворових поміщика Павла Енгельгарда до Вільно. У той час місто Бровари було відомим центром, воно славалося своєю поштово-кінною станцією, де можна було поміняти коней і продовжити переїзд до Києва чи навпаки – до Петербурга.

Цю подорож ще кріпаком через міста і села України, серед яких і місто Бровари, письменник відтворив в одній із найвідоміших драматичних поем раннього романтичного періоду – «Катерина» (1838 р). Реальні топонімічні факти своєї подорожі, зокрема «образ Броварів», Т. Шевченко використовує і при зображенні поневіряння Катерини шляхами-степами:

*Заплакала, пішла шляхом,
В Броварях спочила,
Та синові за гіркого
Медяник купила...* [Шевченко, 1971, с. 37].

У середині травня 1843 року Тарас Шевченко їде в Україну, і з упевненістю можна припустити, що він міняв коней перед Києвом у Броварах, де якраз, як уже було зазначено, знаходилася поштово-кінна станція. Як засвідчено у документальних джерелах, «з Качанівки Шевченко виїхав до Києва через Прилуки (де одержав подорожню), Пирятин, Переяслав, Бровари. Десь на початку червня він прибув у місто» [5, с. 81].

Броварчанин-краєзнавець, дослідник творчості Тараса Шевченка Д. Гамалій стверджує, що «у другій половині червня Шевченко виїздить із Києва на Полтавщину. Їхав через Бровари (у Шевченка кругом пишеться «Броварі»), далі Гоголів, Березань, Переяслав, хутір Убіжище до Євгена Павловича Гребінки. Напевне в Гоголеві зустрічався з Бориспольцем, адже в цей час сюди приїздить Платон. Із мандрів по Лівобережній Україні наприкінці січня 1844 року Тарас Григорович повернувся до Києва, а на початку лютого на перекладних, помінявши коней у Броварах, їде до Петербурга через Москву» [3, с. 9].

У 1845 р., одержавши звання вільного художника, Т. Шевченко вирушив до України. І знову вкотре письменник проїздить головною вулицею Броварів, прямуючи до Києва. Ставши співробітником

Київської археографічної комісії, Тарас Шевченко багато подорожував просторами України, змальовував історичні та архітектурні пам'ятки, занотовуючи важливі етнографічні відомості з історії рідного народу. Неодноразово, очевидно, Т. Шевченко відвідував і околиці Броварщини, про що згадується в його творчому надбанні.

Не менш цікава сторінка Шевченкового життя, пов'язана з Броварами, – це дружба з нашим земляком – полковником із села Гоголів Платоном Тимофійовичем Бориспольцем. Вони познайомилися в Академії художеств, де український поет навчався художній справі після викупу з кріпацтва.

Відомий факт, що в 1841–1842 рр. Платон Борисполець і Тарас Шевченко на замовлення Орловського кадетського корпусу оформляли іконостас нової церкви. Відтоді їхня дружба переросла у щире братерство. Є свідчення, що в 1846 р. Шевченко приїздить у Бровари з якоюсь потребою, хоча достеменно невідомо якою саме. Підтвердженням цього слугує згадка в повісті «Прогулка с удовольствием и не без морали»: *«Поехали мы с Прохором у Бровары, ну, и довольно, – воротиться бы назад, написать письмо Прехтелю, и дело в шляпе. Нет, нужно было поехать в Оглав, да завернуть в Барышевку, навестить старого прокурора Бориспольца. Очень нужно!»* [Шевченко, Т. 4, с. 115].

Підтвердженням того, що в Шевченка з Бориспольцем були міцні дружні стосунки, є запис у «Щоденнику» поета, датований 24-м квітня 1858 року, де йдеться про зустріч із дорогим другом гоголівцем: *«Предположения мне никогда не удаются. Я не могу отказать себе в удовольствии сочинять предположения. Сегодня, например. Выходя из дому, я располагал провести время до обеда так. Сначала зайти в Академию по-смотреть выставку, потом зайти к Иордану, своему будущему профессору, потом к барону Клодту и в заключение к графине Наталье Ивановне и у нее остаться обедать. Таков был проект. А случилось вот как. В первой зале в Академии встретился мне Зимбулатов и Бориспольц, мои старые искренние друзья. Наскоро обошли мы выставку, отправились к Зимбулатову, время до обеда провели в воспоминаниях. Я совершенно доволен неудачею»* [2, с. 178].

Самого ж Платона Бориспольця Шевченко згадує у своїх листах до М. Лазаревського від 20 грудня 1847 р. та до Я. Г. Кухаренка від 1, 16 квітня 1854 року [Шевченко, Т 5, с. 9–187; Т. 6, с. 11–156].

Відомий історик і близький друг Тараса Шевченка Микола Костомаров у листі до редактора «Русской старины» М. Семевського пише, що в грудні 1846 року вони з Шевченком знову побували у Броварах: « ... я имел намерение купить недалеко от Киева дачу и, узнавши, что в местечке **Броварах** продается участок земли, десятин во сто, с господскою усадьбою, отправился туда, пригласивши с собою Шевченка. Мы нашли в усадьбе, помещавшейся в самом вышеозначенном местечке, двух пожилых барынь, из которых одна оказалась хозяйкою и владелицею продаваемого участка. Мы провели там полдня до сумерек. Уголок этот мне понравился, и я тогда же сговорился в цене, но, не помню, по каким-то вопросам, возникшим из документов на владение, оказалось нужным отложить совершение купчей крепости до весны» [2, с. 173].

Зауважимо, що як і М. Костомарова, Т. Шевченка під конвоєм повезли на слідство до Петербурга. Біля Броварів поет побачив наречену Костомарова Аліну, яка так описала цю зустріч: «Возле телеги бродил, перекачиваясь, путник, сопровождаемый двумя жандармами. Невольно мы в один голос воскликнули: «Еще один арестованный!» Не прошло и минуты, как Тарас подошел к нашему экипажу и со слезой, блеснувшей в его серых глазах, надломленным голосом проговорил: – «Оце ж бідна Миколина мати, а це, мабуть, його молоденька дружинонька. Ой, лихо, лихо тяжке, горенько матерям і дівчині» [4, с. 62].

Пізніше той біль і горе, що Шевченко побачив під час своїх мандрівок в Україну, у тому числі й околицями Броварів, він закарбує у своїх поезіях:

*Якось недавно довелось
Мені заїхати в Україну,
І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину*

[Шевченко, 1971, с. 173].

Враження від перебування Кобзаря у Броварах у 40–60-х роках ХІХ ст. закарбувалися в його художній творчості. Про це свідчить ряд його поем та повісті. Так, 1848 року письменник написав поему

«Варнак», у якій розбійник-варнак виходить із Броварського лісу і йде каятися до Києва:

*Вже на світ займалось,
Вийшов я з ножем в халяві
З Броварського лісу,
Щоб зарізатися. Дивлюся,
Мов на небі висить
Святий Київ наш великий...*

[Шевченко, 1971, с. 312].

Як бачимо, броварський ліс, очевидно, залишився у пам'яті Шевченка назавжди.

У 1849 році, перебуваючи на Кос-Аралі, Тарас Шевченко пише поему «Сотник», події якої розвиваються у містечку Оглаві, що поблизу Броварів (сучасне село Гоголів Броварського району). В основі сюжету поеми змальовані реальні історичні перипетії, що відбувалися в Оглаві. Уважають, що саме від гоголівця Платона Бориспольця Тарас Шевченко почув про пригоду, що сталася з місцевим сотником. Неважко припустити, що докладне змалювання гоголівських краєвидів і реальна історична основа твору є безпосереднім свідченням перебування поета в цьому містечку. Цю думку підтверджують рядки із твору:

*У Оглаві... Чи по знаку
Кому цей Оглав білохатий?
І досі ще стоїть любенько
Рядок на вигоні тополь,
Неначе з **Оглава** дівчата
Ватагу вийшли оглядати,
Та й стали... [Шевченко, 1971, с. 371].*

У поемі «Сотник» ойконіму Бровари митець надає особливого значення, адже на сторінках твору ця назва згадана двічі: *Треба завітчатся, - може, в останній раз, бо він казав, що у **Броварях** і повинчаємося* [Шевченко, 1971, с. 379];

*Перехрестився неборак,
Коня найкращого сідлає
І скаче в Київ. В **Броварях**
Уже повинчана гуляє
Його Настуся молода!*

[Шевченко, 1971, с. 380].

Підтвердженням того, що Кобзар бував на території колишнього Оглава, а сучасного Гоголева Броварського району, є свідчення, вміщені в «Шевченківському словнику»: *«Шевченко був у цьому містечку до заслання. Можливо, тут він почув розповідь про подію, яка сталася в Оглаві. Ця подія лягла в основу написаної на засланні поеми «Сотник» [4, с. 62].*

У повісті «Близнець» Т. Шевченко теж згадує славне козацьке містечко Оглав (Гоголів): *«Ей, бедной, удалось прошедшее лето погостить месяц у своих богатых родственниц в местечке **Оглаве**. А родственницы эти только что возвратились из Киева, или, лучше сказать, из какого-то киевского пансиона» [Шевченко, Т. 4, с. 24].* У цьому ж творі натрапляємо й на згадку про Бровари: *«Товарищи хотели было проводить его по крайней мере до Рязанова, но, вероятно, проспали, потому что он переправился через Днепр до восхода солнца, а в **Бровари** приехал к тому самому часу, как туркенья-смотрительша раздувала в сенях на очаге огонь для кофейника. Выпивши за умеренную цену стакан кофе и взявши, тоже за умеренную цену, бутылочку броварского ликера (изобретение той же туркени-смотрительши), он ввечеру уже весело рассказывал о своем экзамене благосклонным слушателям на ганку уединенного хутора» [Шевченко, 1986, с. 226–227].*

Улюблену тему жінки-покритки Т. Шевченко відтворює на сторінках повісті «Княгиня», написаній у 1853 р. в Новопетрівському укріпленні, де також згадує Оглаву і Гоголів: *«Не одна чернобрывка умывалася слезами, проводжавши эту иродову драгуню. В одном нашем селе осталось четыре покритки, а что же в **Оглаве** ? Да, в **Гоголеве** ? Там, думаю, и не пересчитаешь!» [Шевченко, 1986, с. 135].*

Влітку 1859 року Т. Шевченко востаннє побував в Україні. Під час цієї подорожі не оминув і славного містечка Бровари, про що теж є згадка. Після смерті Кобзаря через Бровари везли труну з його тілом центральною дорогою повз поштово-кінну станцію на Розвилці (назва частини міста Бровари). 18 травня 1861 року броварчани віддали останню шану митцеві. Про цю подію дослідник В. Бернатович у спогадах про Тараса Шевченка згадує: *«Але тут якось у п'ятницю ввечером почули невзначай, що везуть Тараса, – уже у **Броварах** ночує, за Дніпром, – та й лишень не знати, де похоронять. Ми жвавіше кинулись і, зібравши копійчину, вирядили свого громадського учителя (що у нас приготує сільські діти на шкільних наставників), та й на*

всю ніч післали його за Дніпро пантрувать. Той на другий день, у суботу, побіг на поштових назад у Київ із **Броварів**, і не єдин йому заздри в тій честі, що він перший побачив труну, з найдорожчим скарбом нашої України!» [1, с. 527].

Отже, дослідження ще одного не менш важливого факту біографії Т. Шевченка – перебування поета на Броварщині, що пов'язане з його мандрівками населеними пунктами України, зокрема подорожами до Києва, дозволяє якоюсь мірою відкрити ще один незвіданий фрагмент життєвого і творчого шляху Кобзаря, розширити географію Шевченкового життєпису, збагнути ті фундаментальні засади, що формували його як неперевершеного й досі митця світового рівня.

Список використаних джерел

1. Шевченко, Т. Г. Кобзар [Текст] / Т. Г. Шевченко. [Вступ. ст. О. Гончара] – К.: Дніпро, 1971. – 583 с. (Видання ілюстроване репродукціями з рушників А. Василящук та Г. Верес)
2. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. [Текст] / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 4. : Повісті. – С. 11–119.
3. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. [Текст] / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 5. – С. 9–187.
4. Шевченко Т. Г. Зібрання творів : у 6 т. [Текст] / Т. Г. Шевченко. – К. : Наук. думка, 2003. – Т. 6. – С. 11–156.
5. Шевченко Т. Г. Повести [Текст] / Т. Г. Шевченко. – К.: Днепро, 1986. – С. 135.

Список використаної літератури

1. Бернатович. В. Похорони Тараса Шевченка / В. Бернатович / Спогади про Тараса Шевченка. – К., 1958. – С. 527–531; 623–624.
2. Воспоминания о Тарасе Шевченко. – К. : Дніпро, 1988. – С. 170–179; 499.
3. Гамалій Д. Броварські шляхи Кобзаря / Д. Гамалій. – Бровари, 1994. – 80 с.
4. Шевченківський словник : у 2-х т. / Інститут літератури імені Т. Г. Шевченка. – К., 1976–1978. – Т. 2. – С. 62
5. Шевченко Т. Г. Біографія / Т. Г. Шевченко. – К., 1984. – С. 81–111.